
„MUSTUL CARE FIERBE” - SOCIETATEA ROMÂNESCĂ ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI DIN DECEMBRIE 1989

Florian BANU*

”The boiling must” – Romanian society around the revolution of December 1989

Abstract

The present study analyzes the crisis situation existing in the Romanian society in the period preceding the outbreak of the anti - communist revolution of December 1989.

Highlighting the major role of economic factors, the analysis does not avoid the illustrative aspects of the deep moral and legitimacy crisis facing the regime. The tense mood of the majority of the population was a wake-up call, but despite warnings from the intelligence services, the Party was unable to react.

Cuvinte cheie: *Comunism, revoluție, România, criza economică, poliție politică, stare de spirit publică.*

Keywords: *Communism, revolution, Romania, economic crisis, political police, public state of mind.*

Analiza cauzelor revoluțiilor este la fel de veche ca și încercarea de definire și conceptualizare a revoluției însăși, dar, trebuie remarcat, a cunoscut o semnificativă rafinare și sofisticare în special în secolul al XX-lea. Cauzele acestor fenomene sociale, tipologia revoluțiilor, dar mai ales forțele motrice ale acestora au stat în centrul preocupărilor istoricilor, sociologilor, psihologilor, abordările fiind făcute din unghiuri noi, inedite.

Acumulare și spontaneitate în geneza revoluțiilor

Încercările de elucidare a nenumăratelor întrebări legate de „locomotivele istoriei”, după definiția dată revoluțiilor de către Karl Marx, i-au condus pe savanți spre exploatarea unor piste noi de investigare și spre introducerea în ecuație a unor termeni ignorați până atunci. De exemplu, la 1913 Gustave Le Bon își îndrepta atenția mai cu seamă asupra mulțimilor, văzând revoluția ca un produs al entuziasmului popular și necontrolat al acestora¹. În opinia sa, acțiunile mulțimii puteau fi declanșate fie de nedreptățile economice, fie de un caz flagrant de corupție guvernamentală, fie de opresiunea prelungită.

* Cercetător dr., Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București.

¹ Gustave Le Bon, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, traducere de Marina Ghițoc, București, Editura Anima, 1992, *passim*.

În spațiul academic românesc, sociologul Petre Andrei, analizând cauzele revoluției, fără a se desprinde total de teza violenței iraționale și a răspândirii ideilor revoluționare prin „contagiunea” dintre indivizii „topiți” în starea de mulțime², distingea două mari categorii: *cauze materiale* și *cauze ideale*. Dintre cele materiale, un rol aparte era acordat celor *economice*, sociologul neezitând să afirme: „Toate revoluțiile au fost cu necesitate legate de reaua stare materială”³.

Încercând să identifice aceste cauze economice, savantul brăilean considera că cele mai de seamă erau: „1) creșterea valorii muncii; 2) lupta dintre capital și muncă; 3) repartitia proprietății și 4) crizele economice”⁴.

Pe de altă parte, „cauzele ideale” nu sunt neglijate în analiza sociologului amintit, căci dacă cele economice „reprezintă oarecum revolta stomacului, revoluția fizică în contra suferinței cauzată de societate”, „lipsa de dreptate e uneori un imbold hotărâtor pentru revoluție”⁵.

Pornind de la considerațiile lui Aristotel despre starea juridică a cetățenilor, ca și cauză a schimbărilor politice, Petre Andrei era de părere că, „dacă foamea mână orbește, nedreptatea împinge în mod rațional, conștient, dar cu aceeași intensitate și siguranță, către revoluție. *Neegalitatea în fața legii, existența a două feluri de dreptate după clasele sociale, privilegiile legale ale unora, formează motive de nemulțumire*”⁶.

Fără a mai insista asupra altor *cauze* și *factori* care, în opinia autorului menționat, favorizează sau, dimpotrivă, împiedică revoluțiile (factorul cosmic, factorul geografic și climatic, organizarea puterii spirituale religioase, cauzele istorice), ne mulțumim să amintim că printre cauzele cele mai importante, „finale oarecum”, ale revoluțiilor, se numără „starea psihologică a indivizilor și popoarelor”. În opinia lui Petre Andrei, „pentru determinarea unei stări psihice speciale revoluționare e necesară, pe lângă celelalte condiții, exercitarea unui puternic *autoritarism*. *Condiția obiectivă* ar fi deci autoritarismul, care suprimă sau înăbușă personalitatea”⁷. Cu cât mai adevărată este această remarcă dacă ne referim la cetățenii României din deceniul al nouălea al secolului trecut, confrunțați nu cu *autoritarismul* și cu o dictatură fățișă?

Începând cu anii '30 ai secolului trecut, dar mai cu seamă după cel de-al Doilea Război Mondial, cercetătorii au reușit să realizeze descrieri și analize mai sistematice ale cauzelor și proceselor revoluționare, luând în calcul aspecte precum transferul loialității intelectualilor de la stat către mișcările de opoziție, alienarea unor segmente sociale majore (clasa de mijloc, țăranii), factorii demografici, eșecul tentativelor deținătorilor puterii de a rezolva probleme fiscale și pe cele legate de *leadership* prin reforme, apariția celor două super - puteri, prezența unei crize politice acute care dezvăluie contestatarilor slăbiciunea statului etc.

² Potrivit lui Le Bon, „atunci când o afirmație este suficient repetată, în unanimitate, se formează un curent de opinie în care intervine puternicul mecanism al contagiunii. În rândul mulțimilor, ideile, sentimentele, emoțiile, credințele au o putere de propagare la fel de intensă precum transmiterea microbilor” - Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, traducere Mariana Tabacaru, f.l., Editura Antet XX Press, f.a., p. 61.

³ Petre Andrei, *Sociologia politicii*, în „Opere sociologice”, vol. II, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de dr. Mircea Măciu, București, Editura Academiei R.S.R., 1975, p. 49.

⁴ *Ibidem*, p. 50.

⁵ *Ibidem*, p. 52.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 59.

Vorbind despre **cauzele revoluției**, se poate naște întrebarea legitimă *de ce aceste cauze sunt căutate, cel mai adesea, în evoluții întinse pe intervale lungi de timp?* Răspunsul constă în faptul că, așa cum s-a remarcat de multă vreme, caracterul de spontaneitate⁸, de eveniment neașteptat al unei revoluții, considerat uneori chiar drept un element de identificare al revoluției⁹, este doar unul aparent.

Explicația în cheie marxistă consta în punerea revoluției pe seama *ascuțirii contradicțiilor dintre forțele de producție și relațiile de producție*: „Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele materiale de producție ale societății intră în contradicție cu relațiile de producție existente, sau, ceea ce nu este decât expresia lor juridică, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat până atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se prefac în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială”¹⁰.

Potrivit acestei optici, pentru declanșarea unei revoluții sociale „este necesară revărsarea contradicțiilor modului de producție în sfera relațiilor de clasă și a politicii, ceea ce inevitabil duce la starea de criză a sistemului puterii”, condiție *sine qua non* a apariției așa-numitei „situații revoluționare”¹¹.

Respingând în bloc explicațiile materialist - dialectice, unii autori contemporani au îmbrățișat mai degrabă *teoria comploturilor și a conspirațiilor* ca factori generatori ai revoluțiilor, acestea fiind văzute drept „ambalajul comercial” al unor lovituri de stat orchestrate de Marile Puteri. Cât de departe de adevăr este această ipoteză în cazul României, vom încerca să arătăm succint în rândurile următoare, printr-o indispensabilă analiză a perioadei care a precedat revoluția. De exemplu, unul dintre cei mai influenți gânditori francezi ai secolului al XIX-lea, Alexis de Tocqueville, afirma la 1856, într-o lucrare considerată drept un adevărat model de analiză a trecerii la democrație, că „revoluția franceză ar fi de neînțeles pentru cei care ar dori să privească doar la ea; singura lumină care ar putea-o clarifica trebuie căutată în perioada care o precede”¹².

Pentru a încheia succinta noastră trecere în revistă a opiniilor pe care ne-am bazat atunci când am optat pentru analizarea cauzelor Revoluției Române, vom aduce în atenție observațiile filozofului Constantin Rădulescu-Motru, făcute într-un moment în care frământările revoluționare zguduiau de la un capăt la altul Europa aflată în ruine. Acesta considera, în lucrarea sa „Din psihologia revoluționarului”, publicată în anul 1919, că, cel mai adesea, „condițiile care favorizează producerea unei revoluții nu

⁸ Așa cum remarca Katherine Verdery, rapida prăbușire a regimurilor comuniste devine cu atât mai greu de explicat și înțeles cu cât „nici politicienii, nici specialiștii în studiul regiunii nu au reușit să le prezică” - Katherine Verdery, *Socialismul. Ce a fost și ce urmează*, Iași, Institutul European, 2003, p. 37.

⁹ Referindu-se la confuzia și ambiguitatea ce domnește atât în rândul cercetătorilor, cât și rândul publicului larg atunci când vine vorba despre definirea schimbărilor petrecute în Europa Centrală și de Est în anul 1989, Dragoș Petrescu nota: „One might argue that those events took almost everybody by surprise, and this is why there were so numerous those who believed they were «true» revolutions” - Dragoș Petrescu, *Explaining the Romanian Revolution of 1989. Culture, Structure, and Contingency*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 27.

¹⁰ *Dicționar politic*, întocmit sub redacția profesorului B. N. Ponomarev, București, Editura Politică, 1959, p. 590.

¹¹ Ovidiu Trăsnea, Nicolae Kallós (coord.), *Mică enciclopedie de politologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 415.

¹² Alexis de Tocqueville, *Vechiul Regim și Revoluția*, traducere din limba franceză de Cristian Preda și Constantin Davidescu, prefață de Cristian Preda, București, Editura Nemira, 2000, p. 225.

trebuie căutate așadar decât în alcătuirea societății însăși și nu în provocările indivizilor. Individul prin activitatea sa este totdeauna provocator. Interesele, aspirațiile fiecărui membru al societății sunt tot atâtea provocări pentru schimbarea alcătuirii sociale. Revoluția însă nu se produce decât atunci când această alcătuire este viciată, când ea nu rezistă sau nu deviază în profitul tuturor cursul intereselor și aspirațiilor fiecărui individ izolat¹³. În opinia autorului citat, „când interesele și aspirațiile individului nu găsesc în fața lor o autoritate recunoscută, când legile și așezămintele publice sunt căzute la rolul de mijloace pentru câștiguri personale, atunci condițiile favorabile pentru revoluție sunt permanente. Însăși funcționarea acestor legi și așezăminte, astfel degradate, constituie o provocare permanentă¹⁴”.

Era, oare, alta situația României în anul 1989?

Bani, petrol și ideologie - ingredientele crizei de sistem

În ciuda faptului că semne ale slăbirii ritmului de creștere a economiei românești fuseseră destul de vizibile încă în perioada 1975 - 1979¹⁵, „adevărata realitate a început să se întrevadă la începutul anilor '80¹⁶”. Această realitate a fost percepută nu doar de analiștii occidentali, ci, mult mai acut, și de către cetățenii României. Așa cum remarcă Aurora Liiceanu, începând din anul 1980 „deteriorarea calității vieții s-a produs (...) treptat, ajungându-se la ideea de trai imposibil, iar oamenii toți, fără excepție, au folosit pentru a descrie această perioadă metafora șurubului. Viața în timpul lui Ceaușescu, spun ei, a fost ca un șurub care se strângea din ce în ce mai mult¹⁷”.

Anul 1980 a rămas ca un reper definitoriu în mintea românilor de toate categoriile, căci, în cuvintele fostei primărițe a comunei Surani, unde și-a desfășurat ancheta sociologică Aurora Liiceanu, „prin 1970, a mai fost cum a mai fost, s-a ridicat cartelele, nu s-a mai dat rație de zahăr și omu' lua cum putea. A fost o perioadă bine până-n '80¹⁸”.

*De ce s-au schimbat lucrurile în rău, atât de dramatic, după 1980? Fără îndoială, suntem convingși că a existat **un cumul de factori** care au contribuit la această agravare accentuată a nivelului de trai din România: factori economici, factori ideologici, factori psihologici, strâns întrepătrunși și interconectați. Evident că acești factori nu pot fi tratați pe larg în prezentul material, astfel că ne vom mulțumi numai cu o schiță foarte generală a acestora, care să faciliteze înțelegerea epocii.*

Esențiali au fost, în opinia noastră, **factorii economici**. Evoluțiile economice la nivel mondial au pus de-a lungul anilor '70 o presiune crescândă asupra economiilor

¹³ C. Rădulescu-Motru, *Scieri politice*, selecția textelor, îngrijirea ediției și studiul introductiv de Cristian Preda, București, Editura Nemira, 1998, p. 308.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Date extrem de interesante asupra modului în care au fost percepuți acești ani de către oamenii de rând oferă lucrarea memorialistică lui Mihai Marcu, *Cincinalul unui primar comunist (1975-1979)*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005.

¹⁶ Stephen Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, traducere de Manuela Macarie, cuvânt înainte de Kurt W. Treptow, Iași, Institutul European, 1998, p. 226.

¹⁷ Aurora Liiceanu, *Nici alb, nici negru. Radiografia unui sat românesc. 1948-1998*, București, Editura Nemira, 2000, p. 120.

¹⁸ *Ibidem*.

socialiste aflate în plin proces de dezvoltare. În special cel de-al doilea șoc petrolier, survenit la capătul unui deceniu marcat la nivel mondial de stagflație, conjugându-și efectul cu așa-numita **criză a datoriilor externe**, declanșată de o serie de schimbări produse în politica monetară a țărilor creditoare, a avut consecințe de lungă durată.

Efectul celui de-al doilea șoc petrolier asupra economiei românești nu a mai putut fi resorbit de producția internă de petrol, chiar dacă aceasta a fost sporită la maximum, întrucât cererea de petrol a României crescuse de la 5 milioane de tone în anul 1975, la nu mai puțin de 16 milioane de tone în 1980, prin dezvoltarea intensivă a petrochimiei, dar și a altor ramuri industriale consumatoare de combustibil.

Potrivit expresiei lui Ștefan Andrei, „intrasem într-un cerc vicios. Că nu aveam piețe de desfacere, pentru că am construit capacități prea mari. De exemplu - fabrici de ciment și rafinării. Fabricasem capacitate pentru 33 de milioane de tone de petrol rafinat. Noi aveam însă abia 7 - 10 milioane de tone. Trebuia să facem rost de bani, că, dacă nu, închideam rafinăriile”¹⁹. Pentru a evita acest lucru, conducerea de la București a fost nevoită să apeleze chiar la ajutorul Uniunii Sovietice, cu prețul unor **concesii în politica externă** și al *agravării penuriei alimentare* din țară²⁰. Importurile suplimentare de petrol sovietic au fost făcute în afara acordurilor comerciale de lungă durată și a protocoalelor anuale, în baza unor operațiuni de schimb separate. Așa cum remarcă analiștii vremii, „în cadrul acestor schimburi, livrările de țiței sunt compensate prin livrări de mărfuri cu valoare economică ridicată, în principal produse agroalimentare”²¹.

Îndatorarea constantă a României în deceniul opt, în vederea susținerii uriașului efort de industrializare, a intrat într-un proces de accelerare în anii 1978 - 1979²², când „datoria externă în valută convertibilă a crescut de 3,6 ori”²³.

¹⁹ *Stăpânul secretelor lui Ceaușescu. I se spunea Machiavelli. Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betae*, ediție îngrijită de Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, București, Adevărul Holding, 2011, p. 373.

²⁰ Situația dificilă în care se găsea România din punct de vedere al asigurării necesarului de alimente pentru populație era pe deplin conștientizată de Nicolae Ceaușescu. În ședința Biroului Permanent al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 22 decembrie 1980 s-a discutat semnarea acordurilor cu țările participante la Tratatul de la Varșovia privind livrările reciproce de mărfuri și acordarea de servicii în eventualitatea declanșării „perioadei speciale” (starea de război). Potrivit listelor întocmite, România trebuia să livreze în U.R.S.S. 145.000 t benzină auto, 5.000 t benzină de aviație, 400.000 t de motorină, alimente și alte materii prime. Reacția lui Ceaușescu a fost vehementă: „...materialul nu este bine întocmit. S-a prevăzut ca noi să livrăm alimente și noi să dăm și materii prime; alimente și materii prime?! Trebuie să fie scoase alimentele. În timp de război nu se poate da nimic. Să nu ne angajăm cu alimente! Trebuie să ne asigurăm noi. Apoi, trebuie scoasă benzina și toate celelalte. Livrăm, numai dacă ei ne livrează petrol. (...) Și alimentele trebuie să le eliminăm complet. Nu se poate așa!” – Petre Opreș, *Criza poloneză de la începutul anilor '80. Reacția Partidului Comunist Român*, Ploiești, Editura Universității Petrol-Gaze, 2008, pp. 169 - 170.

²¹ Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, traducere de Iulian Vamanu, cuvânt înainte de Dan Berindei, prefață de J.F. Brown, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 210.

²² De exemplu, în 30 aprilie 1979 se semna la Ottawa convenția de credit prin care *Corporația pentru promovarea exporturilor* și un consorțiu de bănci, condus de *Bank of Montréal*, acorda Băncii Române de Comerț Exterior un credit pe termen lung, în valoare de un miliard de dolari, destinat finanțării construcției în România a centralei nucleare de la Cernavodă - *Istoria României în date...*, p. 671.

²³ Elena Gherman, Liviu Țăranu, *Câteva considerații pe marginea evoluției economiei românești în ultimul deceniu comunist*, în Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Memorialul Rezistenței Anticomuniste „Țara Făgărașului”, „Sfârșitul regimurilor comuniste. Cauze,

Pe de altă parte, în 16 august 1979 Paul Adolph Volker Jr., proaspăt desemnat de președintele Carter în fruntea Rezervei Federale a Statelor Unite, a luat decizia neașteptată de a crește dobânzile la 10,5%, și apoi, în 18 septembrie, la 11,75%, ca urmare a creșterii influenței ideilor monetariste în Occident²⁴, văzute ca o cale de a pune capăt stagflației. Această decizie s-a reflectat imediat într-o creștere sensibilă a dobânzilor la datoriile suverane, afectând dramatic o serie de țări în curs de dezvoltare și *marcând sfârșitul epocii creditelor ieftine pentru dezvoltare*²⁵.

Prima consecință nu s-a lăsat așteptată: intrarea Poloniei în incapacitate de plată s-a produs în anul 1980, după ce datoria publică a crescut brusc de la 17 miliarde de dolari, la sfârșitul anului 1979, la 27 miliarde de dolari la începutul lunii decembrie 1980²⁶.

Diminuarea încasărilor curente din exporturile românești și din contractele externe, cumulată cu ajungerea la scadență a unor credite, a creat o situație dificilă și României, care s-a confruntat cu o acută criză de valută. Potrivit datelor furnizate de Banca Română de Comerț Exterior, instituția însărcinată să efectueze decontările cu străinătatea, la 31 decembrie 1980 exista o datorie bancară de 3,5 miliarde dolari care venea la scadență în 1981, provenind din creditele pe termen scurt, destinate să acopere deficitul comercial în creștere.

Din această sumă, trebuia rambursat în anul 1981 un miliard de dolari, scontându-se pe o redresare a exportului, iar diferența de 2,5 miliarde urma să fie reînnoită prin atragerea de credite de pe piață. Persistența deficitului comercial în primul trimestru din 1981 a dus însă la o creștere a datoriei bancare cu încă 400 milioane dolari. Ca urmare a situației create, într-un raport din 23 mai 1981 al B.R.C.E. se arăta că două zile la rând nu s-au putut acoperi integral plățile scadente, cu sume nu prea mari, subliniindu-se că această situație, „pentru băncile străine, înseamnă încetare temporară de plăți”²⁷.

1980 - 1989 – agonia comunismului românesc

Așadar, *șocul petrolier și criza datoriei externe* au reprezentat un adevărat foarfece atât pentru economie, cât și pentru nivelul de trai al cetățenilor. Decizia de a reduce importurile de materii prime și materiale i-a obligat pe producătorii interni să caute înlocuitori indigeni, care, de multe ori, nu îndeplineau parametrii de calitate, acest lucru reflectându-se inevitabil în calitatea produselor destinate exportului. Se intra astfel într-un adevărat cerc vicios: economia de valută, realizată prin reducerea importurilor, conducea în final la o diminuare a încasărilor în valută provenite din exporturi! În plus, interdicția de importare a pieselor de schimb și a consumabilelor pentru utilajele și

desfășurare și consecințe”, Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (editori), Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, p. 108.

²⁴ Mark Blyth, *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*, Cambridge University Press, 2002, p. 168.

²⁵ În acest sens, Katherine Verdery aprecia că „creșterea ratei dobânzilor a adăugat uluitor de mult la datorii. Prin decizia din 1979-80 a instituțiilor bancare occidentale de a nu mai acorda bani țărilor socialiste, acestea din urmă au fost aruncate într-un haos total” - Katherine Verdery, *op. cit.*, p. 58.

²⁶ Petre Opreș, *op. cit.*, p. 26.

²⁷ *Apud* Radu Negrea, *Banii și puterea*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 317.

instalațiile occidentale conducea la uzura prematură a acestora și, în cele din urmă, la ieșirea lor din funcționare, producând pagube înzecite! Cu alte cuvinte, economiile valutare prost gândite produceau, de fapt, diminuarea disponibilului de mijloace de plată în valută!

Pe de altă parte, în condițiile în care productivitatea muncii continua să se mențină la un nivel modest²⁸, necesitatea de a maximiza cantitatea de produse pentru export și prețurile în creștere la energie și combustibil i-au împins pe factorii de decizie la hotărârea, cu consecințe grave pe termen lung, de a restrânge consumul intern peste limitele suportabilului, transferând cea mai mare parte a poverii pe umerii populației.

Din aceste motive, *anul 1980 a rămas în mentalul colectiv ca unul al înrăutățirii bruste și grave a condițiilor de viață*. Reacțiile populației nu au fost imediate și violente, precum în cazuri similare petrecute în alte state²⁹, deși, cum premonitoriu se exprima un român în august 1980, „nu ar fi exclus ca, mai devreme sau mai târziu, să aibă loc și la noi asemenea frământări”. Întârzierea reacțiilor dure se datorează, poate, și faptului că, la români, „răbdarea nu înseamnă nici frică, nici prostie. A răbda, în buna limbă românească, nu înseamnă numaidecât a suferi în chip pasiv împilarea cuiva, ci poate însemna cu totul altceva: a primi cu bunăvoință unele greutăți aduse de împrejurările vieții și, la nevoie, a suporta cu liniștită și bărbătească hotărâre ceea ce nu-i cu puțință de înlăturat. Numai slăbănogul scâncește ca un copil și se tânguește în fața durerii: cel tare suferă în tăcere, ajutat de credința că vindecarea este cu puțință”³⁰.

Totuși, pe măsură ce rezervele de răbdare se epuizau, iar aroganța conducătorilor și a nomenclaturii creștea, semnele că oamenii căutau căi de înlăturat a „ceea ce nu-i cu puțință de înlăturat” vor deveni tot mai evidente. Regimul comunist căuta parcă, cu tot dinadinsul, să-i împingă pe cetățeni la limita răbdării.

Societatea socialistă multilateral dezvoltată sau societatea penuriei generalizate?

²⁸ Potrivit observațiilor lui Pavel Câmpeanu, „prețurile neeconomice fixate pentru produsele agricole semnifică devalorizarea, fără nici un etalon, a forței de muncă din agricultură. Pe termen lung, cu cât este mai mare prăpastia dintre valoarea reală a forței de muncă și cea care îi este recunoscută, cu atât scade productivitatea. Acesta este principalul motiv pentru care, în socialismul prematur, productivitatea generală a muncii nu este competitivă cu cea din capitalismul avansat, chiar dacă echipamentul este identic. Totodată, astfel se explică și de ce, în cadrul acestui nivel scăzut, productivitatea muncii agricole este vizibil mai mică decât cea a muncii industriale. Așadar, industrializarea, ce are drept scop ridicarea productivității muncii, este realizată cu mijloace care inhibă dezvoltarea productivității muncii” - Felipe Garcia Casals (Pavel Câmpeanu), *Societatea sincretică. 1980*, traducere de Nadia Brudus, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 96.

²⁹ De exemplu, în Polonia manifestațiile de protest au izbucnit la numai două zile după ce autoritățile au anunțat la 12 decembrie 1970, cu puțin timp înainte de Crăciun, o semnificativă majorare a prețurilor la alimente. Grevele și manifestațiile au fost reprimite cu brutalitate, apreciindu-se că au existat atunci „cel puțin 45 de morți și aproape 1.200 de răniți din rândul demonstranților” - Petre Opreș, *op. cit.*, p. 22.

³⁰ Simion Mehedinți, *Creștinismul românesc adaos la caracterizarea etnografică a poporului român*, București, 1941, p. 92; *apud* Gh. Iacob, Luminița Iacob, *Modernizare - europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, vol. II, *Percepție, trăire, identitate etnică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, p. 171.

Un banc din epocă suna astfel: „- Ce este penuria din punct de vedere marxist? - Este realitatea obiectivă, neluată în seamă în momentul de față!”. Într-adevăr, ultimii ani de existență ai regimului comunist din România au fost caracterizați de o penurie generalizată, care afectase toate domeniile vieții economice și sociale, cu efecte profunde asupra stării de spirit a populației.

Aprovizionarea populației cu produse alimentare și industriale de larg consum ocupa un loc important în rândul surselor de nemulțumire a cetățenilor. Cu o industrie prost gestionată, care oferea produse îndoielnice din punct de vedere al calității, în cantități și sortimente nesatisfăcătoare, și cu un comerț acaparat de clanuri de tip mafiot, constituite pe criterii de rudenie și cu protecție pe linie de Partid, Miliție, Procuratură, *economia socialistă se dovedea incapabilă, în anii de final ai regimului, să satisfacă cerințele minime ale populației.*

Produsele de primă necesitate (alimente, băuturi, îmbrăcăminte, încălțăminte, produse de igienă) se transformaseră în adevărate *produse de lux*, cetățeanul resimțind un veritabil sentiment de mândrie când se putea întoarce acasă cu un kilogram de portocale, o pungă de cafea, un kilogram de carne sau un săpun și o pungă de vată sanitară! De cele mai multe ori acestea erau procurate prin „bunăvoință”, mai mult sau mai puțin interesată a unui șef de depozit, a unui gestionar, a unei vânzătoare. De altfel, acum începe să circule și butada care susținea că în România nu poți trăi fără P.C.R., adică „Pile, Cunoștințe, Relații”!

Situația de criză prelungită era binecunoscută de toți factorii decidenți, dar măsurile de remediere se lăsau așteptate. Mai cu seamă în ultimii doi ani de existență a regimului, românii nu ezitau să-și exprime în scris nemulțumirile, printr-o serie de scrisori trimise organelor de partid, publicațiilor centrale, Radioteleviziunii sau chiar direct lui Nicolae Ceaușescu.

Păstrate în arhive, aceste scrisori se constituie astăzi în surse importante pentru orice istoric interesat în reconstituirea vieții cotidiene și a mentalului colectiv dominant din acei ani. Astfel, potrivit scrisorilor primite de la cetățeni, în ianuarie 1988 lipseau din comerț „piese pentru autoturisme «Dacia 1300», «Dacia 1310», soluție pentru ondularea părului (atât din comerț, cât și din unitățile prestatoare de servicii), filme format 2 x 8, sarea fină și extrafină, sarea de lămâie, apa minerală, grișul, orezul, bateriile de toate tipurile, (...) spiritul medicinal, cartofii, legumele”³¹.

În luna aprilie 1988, din comerțul socialist lipseau o serie de produse, precum: „aragazele, frigiderele, congelatoarele, mașinile de spălat, piesele de schimb auto, lenjeria pentru copii și bărbați, ciorapii pentru femei, prosoapele, detergenții, insecticidele, anvelopele pentru motorele «Hoinar», muștele pentru antene TV, plitele din tuci pentru sobele de bucătărie, diverse mărfuri alimentare, cât și unele medicamente (vitamina C, ciclamatul, zaharina, dipiridamol, nifedipin etc)”.

Nici televizoarele, cizmele de cauciuc, confecțiile, lumânările, bateriile electrice, spiritul medicinal, bidoanele de plastic de 3 și 5 litri, sarea fină și extrafină, sarea de lămâie, săpunul sau *spray*-urile deodorante nu erau mai ușor de cumpărat, după cum rezultă din alte scrisori. Din magazinele sătești lipseau: „petrolul lampant, lămpi de

³¹ Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 134/1988, f. 6.

iluminat, chibrituri, sare, orez, paste făinoase, dulciuri, unelte necesare gospodăriilor țărănești”. Pe lângă lipsa acestor produse de bază, un cetățean se plângea redacției „Informația Bucureștiului” că, culmea!, nu se găseau nici „calendarele politice de perete 1988”!

Nici măcar acele produse supuse măsurilor de „raționalizare” a consumului, distribuite pe baza unor tabele nominale sau cartele (așa-numitele „cote de alimente” sau „rații de alimente”), nu erau livrate populației în cantitățile și la momentul planificat! Într-o sinteză a nemulțumirilor exprimate de cetățeni prin scrisori se menționa: „Numeroase sesizări înregistrate la majoritatea redacțiilor se referă la unele neajunsuri privind distribuirea alimentelor raționalizate, inclusiv a pâinii. Bunăoară, Teodor Neagu, din Timișoara, sesizează ziarul „Scânteia” că în tot cursul anului 1987 cetățenilor nu li s-au asigurat rațiile de zahăr, ulei și făină și că luni de zile nu s-a mai adus mălai”. Situația era la fel de gravă și în alte localități, unde se înregistrau întârzieri de până la cinci luni de zile în livrarea alimentelor raționalizate: Câmpulung - Argeș, Arpașu de Jos - Sibiu, Negruleasa - Suceava, Mugești - Gorj, Cuzăplac - Sălaj.

Deși erau chiar producătorii de bază ai alimentelor, țăranii fuseseră aduși în situația de a cumpăra... mălai și pâine, pe bază de tabel! În februarie 1988 Ion Răduță, din Crânguri, Dâmbovița, relatează că, pentru munca depusă timp de un an în C.A.P., a primit doar un coș de porumb știuleți, în timp ce el a cărat de pe terenul lucrat în acord global 6.000 kg porumb în pătulul cooperativei! De altfel, convinge că „țăranul se descurcă”, autoritățile vremii nu numai că plăteau derizoriu munca în agricultură și zootehnie, dar fixaseră și rațiile alimentare incredibil de mici pentru cetățenii din mediul rural. De exemplu, **în februarie 1988, în comuna Dărmănești, Dâmbovița, cu o populație de peste 12.000 locuitori, rația de pâine a fost redusă la 100 g pe zi!**³²

Din sesizările primite în martie 1988 rezulta că în satul Tărlungeni, Brașov, „nu s-a mai distribuit rația de mălai de mai bine de 6 luni”, în vreme ce în localitățile Găiești și Titu (Dâmbovița), Caransebeș (Caraș-Severin), Săvârșin (Arad), Poienile de sub Munte (Maramureș) „nu s-a acordat rația de ulei și zahăr din luna decembrie a anului trecut”.

La finalul iernii, până și în București se semnală că aprovizionarea cu pâine, „în special în zilele de sâmbătă și duminică, lasă de dorit”, iar calitatea laptelui și a unor mezeluri era tot mai slabă. În luna martie 1988 cetățenii din Capitală semnalau „României libere”, dar și Radioteleviziunii, că „lipsesc cu desăvârșire de pe piață cartofii și varza, adesea merele”, iar laptele, deși într-o vreme „putea fi procurat mai ușor, acum acest produs se găsește din ce în ce mai rar”. În aceeași lună, Ion Munțiu din Cluj-Napoca trimitea ziarului „Scânteia” o scrisoare în care arăta: „În acest an, 1988, ni s-a fixat pe bază de tichet o rație lunară de alimente, după cum urmează: 170 g carne și un pui, 3 ouă, 2 kg cartofi. Și acestea toate le obținem după multă alergătură și multe ore de stat la coadă”!

Specula, delapidările și furturile dețineau o pondere însemnată în totalul problemelor care contribuiau la crearea unei stări de spirit tensionată în rândul populației. Astfel, morarii din socialism păreau a-și fi păstrat obiceiurile străvechi, Radioteleviziunea fiind sesizată că „morarii din Vlaicu, comuna Colonești, jud. Olt și

³² *Ibidem*, f. 13.

din comuna Podu Turcului, jud. Bacău, „înșală oamenii care vin cu cereale la măcinat, sustrag însemnate cantități de cereale și făină, pe care le vând la preț de speculă”. Furturi la cântar erau semnalate și la moara din satul Ciorăști, jud. Galați.

La o unitate din Drobeta Turnu Severin a Întreprinderii Legume-Fructe Mehedinți se produsese o delapidare de 100.000 de lei, „fără ca organele de resort să întreprindă vreo măsură”. Lipsa de reacție a autorităților părea să fie endemică. Administrația asociației de locatari a două blocuri din str. Amurgului din București delapidase 214.000 de lei, motiv pentru care locatarii nu beneficiau de apă caldă de doi ani de zile. Totuși, „ICRAL Colentina și miliția de sector nu au luat măsuri”.

Sustrageri de carne și conserve de la Fabrica de Conserve Caracal erau semnalate revistei „Urzica”, în vreme ce revista „Flacăra” primea sesizări cu privire la furturi de materiale de la Combinatul de Prelucrarea a Lemnului din Drobeta-Turnu Severin. La aceeași redacție era sesizată sustragerea unor importante cantități de carne (evaluate la sute de mii de lei) de la Întreprinderea de Industrializare a Cărnii din Alexandria.

Alimentele, din cauza penuriei generalizate și pentru că se găsesc la baza oricărei piramide a nevoilor individului, reprezentau o afacere extrem de tentantă și profitabilă! Piața neagră cunoștea o înflorire fără precedent. Sustragerile de alimente și specula cu ele i-au sedus inclusiv pe tovarășii presupuși a fi modele ale „eticii și echității socialiste”!

De exemplu, în martie 1988 Radioteleviziunea era sesizată asupra unui astfel de caz petrecut la Bârlad. Potrivit celor din scrisoare, se încercase rezolvarea prin intermediul autorităților locale: comitetul județean de partid Vaslui a fost sesizat de faptul că directorul depozitului central al „Agrocoop” Bârlad sustrage importante cantități de alimente, inclusiv din cele raționalizate, pe care le vindea cu suprapreț.

În urma anchetei declanșate de trimisul județului, șeful depozitului a fost absolvit de orice vină. Numai că, la plecare, anchetatorul a fost observat cum încărca în portbagajul mașinii cu care venise un porc tăiat, de cca. 100 kg! Sesizate ulterior, organele de miliție au descoperit cantități de alimente sustrate de respectivul director din depozit și apoi înstrăinate. Se întocmise un dosar penal, dar, din cauze necunoscute, acesta nu ajunsese în... justiție!

Furturile păreau de neoprit, de vreme ce chiar cei care erau plătiți pentru a le împiedica se dovedeau, adesea, a fi ei înșiși... hoți! Astfel, redacția „Scânteia” era sesizată de localnicii din Mogoșoaia că parcul Palatului Mogoșoaia, cu arbori seculari, era devastat chiar de paznicii acestuia, care tăiau arborii, vânzând apoi lemnul sau transportându-l la casele proprii! Afaceri cu material lemnos erau atribuite și pădurarului din satul Măgura, Dâmbovița, care avea ca atribuție principală tocmai paza fondului silvic!

Un „ce profit” înțelegeau să obțină și alți angajați, din cele mai variate domenii! Potrivit datelor deținute de „România liberă”, „fără nici o excepție, în cimitirele din București acționează bande de hoți, alcătuite cu precădere din personalul acestora, care fură din cavouri, de pe morminte, flori și cruci de lemn, pe care le vând celor în nevoie”. De altfel, tot mai numeroși cetățeni sesizau că cimitirele „se află într-o gravă stare de neîngrijire”! Pe de altă parte, în județul Neamț, „numeroase colete trimise prin poștă sunt desfăcute, sustrăgându-se ceea ce este valoros”! Cu alte cuvinte, fura fiecare ce prindea!

Desigur, acestea erau „apă de ploaie”, pe lângă „tunurile” date de cei care furau cu... pixul! De exemplu, ziarul „Scânteia” era sesizat că la Fabrica de Construcții și Reparații Nave (FCRN) Constanța se înregistrase, în urmă cu câțiva ani, o lipsă în gestiune de aproximativ 20 milioane lei. Ancheta a fost temporizată și, potrivit autorului scrisorii, „împreună cu actualul șef (Barna) al experților din județ, situația s-a mușamalizat”!

Cu atâtea furturi și cu o conducere indolentă și incompetentă nici nu e de mirare că întreprinderile românești ofereau pe piață produse de o calitate îndoielnică, stârnind nemulțumirea consumatorilor!

Astfel, ziarul „Scânteia” primea numeroase reclamații cu privire la „slaba calitate a autoturismelor ARO-10 și Dacia 1310”, în vreme ce redacția ziarului „Informația Bucureștiului” era bombardată cu scrisori care sesizau calitatea îndoielnică a radiocasetofoanelor „2320 Spațial Stereo” și a aparatelor de radio „Olimp”, realizate de „Tehnoton” Iași, dar și a radiocasetofoanelor produse de „Electronica” București. Nici întreprinderea „Electromureș” din Tg. Mureș nu stătea mai bine, existând plângeri că aceasta „livrează comerțului casetofoane marca Deck EM 2001 cu defecte de fabricație”.

Pentru a întregi tabloul existenței cotidiene a românilor din ultimii ani ai regimului comunist, vom face câteva succinte referiri la problemele legate de serviciile prestate populației și la aspectul clădirilor, străzilor, al orașelor, în general, așa cum rezultă din scrisorile vremii.

Pe lângă furturile din colete, pe care le-am amintit deja, Poșta Română provoca numeroase reclamații pentru că „trimiterile poștale ajung cu mare întârziere la destinatari”. Tot cu întârziere ajungeau în stații și mijloacele de transport în comun, cele mai multe sesizări venind din Capitală și din Brașov. Cu nimic mai prompti se dovedeau cei de la serviciul de vidanjarie din Capitală: un cetățean achitase această prestație în 26 noiembrie 1987, iar în aprilie 1988 mașina de vidanjat încă se lăsa așteptată!

Jalnice se dovedeau în multe cazuri și serviciile oferite populației de întreprinderile „Nufărul”, „Radioprogres” și, denumire inspirată!, „Avântul îmbrăcămintei”! În cazul curățătorilor „Nufărul” din București și din Timișoara existau mai multe semnalări că „lenjeria și obiectele aduse la spălat sunt înlocuite cu altele vechi, uzate sau de calitate inferioară”!

Facturarea convorbirilor telefonice se făcea arbitrar, convorbirile adiționale dând mari bătăi de cap cetățenilor. Astfel, un cetățean, care susținea că se încadra strict în fiecare lună în convorbirile prevăzute de abonament, avea de achitat o factură în valoare de 9.291,50 lei! Era chiar un norocos, în comparație cu Vasile Boerescu, din șoseaua Pantelimon! Acesta era somat de un an de zile să plătească niște sume astronomice pentru... convorbiri adiționale: între 7.000 și 22.000 de lei! Sau chiar în comparație cu Victoria Ionescu, tot din Capitală, care primise o factură de 1.478 lei pentru aceleași buclucașe convorbiri, deși în luna respectivă telefonul dumneai fusese... defect! În schimb, calitatea convorbirilor lăsa mult de dorit: „legăturile telefonice dintre Aiud și Abrud sunt deseori întrerupte din cauza stâlpilor vechi care, fiind putrezi, cad mereu”!

Evident, toate aceste aspecte ale vieții de zi cu zi se reflectau profund negativ asupra stării de spirit a cetățenilor, generând o tensiune socială în continuă creștere și

șubrezind iremediabil orice încredere în mult trâmbițata superioritate a orânduirii socialiste și în așa-zisa „grijă față de om”!

Securitatea informează, Partidul nu reacționează

În acest context, evoluția stării de spirit a populației era atent monitorizată de către organele de securitate, care au înaintat periodic conducerii de partid și de stat numeroase rapoarte cu privire la deficiențele de aprovizionare și impactul negativ pe care îl au asupra cetățenilor. Arhivele păstrează numeroase documente care ilustrează gradul de nemulțumire al populației. Astfel, într-un „Buletin informativ” din 8 august 1989 al Inspectoratului Județean de Securitate Alba se menționa: „Pe fondul persistenței unor lipsuri în aprovizionarea populației cu produse alimentare, au continuat să ne fie semnalate stări de nemulțumire, aprecieri și comentarii tendențioase în rândul locuitorilor din județ”. Exemplele concrete incluse în acest buletin sunt grăitoare: „Numitul Abuseanu Emil din Alba Iulia, afirma: „...Împrejurările nefavorabile, mereu agitate, alergarea dintr-o parte în alta pentru aprovizionare - din ce în ce mai grea și adeseori fără rezultat - nu-mi dă răgazul să-mi adun gândurile ...N-am mai văzut carne în măcelărie de foarte mult timp, exceptând ceva oase de porc cu legume degradate. Totuși, lumea e nevoită să le cumpere așa cum sunt, ca să supraviețuiască... Rația pe luna aceasta este foarte mică. Faptele vorbesc de la sine, fără comentarii...”.

La rândul său, numita Schmergner Irina din Alba Iulia, menționa: „...Cu aprovizionarea nu ne putem lăuda deloc, devine din ce în ce mai slabă. Nu ajungem nici măcar la mezeluri, ouăle sunt o raritate, iar rația de alimente este mică. Din bine, în mai bine...”³³.

Unele persoane evidențiază în comentariile lor contradicția existentă între ceea ce se publică în presă, la radio și televiziune pe marginea achitării datoriilor externe, obținerea unor producții record în campania agricolă de vară și realitatea evidentă cu care se confruntă în fiecare zi.

Astfel, cetățeanul Mîrza Ioan din Alba Iulia afirma: „...Am avut ploi multe, recolta e frumoasă, iar datoriile externe le-am achitat. Totuși, tichetele de alimente rămân în vigoare, rația se micșorează, iar prin *Alimentare* e sărăcie lucie...”.

O notă a Securității întocmită în 7 septembrie 1989 scotea în evidență starea deplorabilă a aprovizionării populației, inclusiv cu produse banale, la nivel național: „Datele și informațiile referitoare la livrările către fondul pieței de produse industriale pun în evidență că, deși planul valoric s-a realizat, nevoile populației nu au fost satisfăcute, existând restanțe mari la: săpun de rufe și toaletă, articole cosmetice (cremă de ras, pastă de dinți), lacuri și vopseluri, încălțăminte cu fețe din piele, lenjerie de corp pentru bărbați, femei și copii, stoffe pentru confecții, ciorapi (de tot felul și pentru toate vârstele), precum și alte produse de strictă necesitate”³⁴.

³³ Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, „*Amorsarea*” *Revoluției. România anilor '80 văzută prin ochii Securității*, studiu introductiv, selecția documentelor și indice de nume Florian Banu, Editura „Cetatea de Scaun”, Târgoviște, 2012, p. 314 (în continuare se va cita „*Amorsarea*” *Revoluției*...)

³⁴ *Ibidem*, p. 324.

În același document se atrăgea atenția, indirect, asupra existenței unor rețele clandestine de valorificare a produselor deficitare prin mecanismele „pieței negre”: „Este de menționat că, deși livrările la fondul pieței de îmbrăcăminte, încălțăminte, inclusiv rechizite și uniforme pentru școlari, sunt realizate în proporție de circa 90%, din magazine lipsesc cămăși pentru elevi (440.500 bucăți minus față de plan), fuste pionier (-37.100 bucăți), costume pentru pregătirea tineretului pentru apărarea patriei (-25.400 bucăți), halate pentru practică (-147.100 bucăți), caiete de toate tipurile (-659 tone), stilouri (-435.000 bucăți), creioane cu pastă (-717.000 bucăți), creioane cu fibră (-961.000 bucăți), creioane mecanice (-425.000 bucăți), ghiozdane, mape, servietele (-141.000 bucăți) și gume de șters (-152.800 bucăți)”.

Scrisori, sesizări, reclamații: Vox populi răsună în zadar!

Dincolo de monitorizarea efectuată de Securitate asupra aprovizionării populației, o veritabilă radiografie a cotidianului românesc din preajma izbucnirii revoluției poate fi realizată și prin analiza unei informări realizată de Secția Propagandă și Presă a C.C. al P.C.R. cu privire la „principalele probleme reieșite din scrisorile oamenilor muncii adresate presei centrale și Radioteleviziunii în luna noiembrie 1989”³⁵.

Potrivit datelor centralizate, **presa centrală și Radioteleviziunea** au primit în luna **noiembrie 1989** un număr de **11.215 scrisori** (cu 1.459 mai multe față de luna precedentă), pe locuri fruntașe situându-se Radioteleviziunea Română (3.925), „Informația Bucureștiului” (1.943), „Scânteia” (1.223), „Flacăra” (820), „Scânteia Tineretului” (783), „Munca” (680).

Un aspect prezentat în mod frecvent în scrisorile populației era cel al aprovizionării cu carne și subproduse de carne, care era diferită de la magazin la magazin, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ.

De asemenea, un motiv de nemulțumire era arondarea defectuoasă a cetățenilor pe magazine, pentru procurarea alimentelor raționalizate. De exemplu, prof. Mihai Florea, din București, calculase că în luna noiembrie 1989, pentru a cumpăra unele alimente raționalizate, a stat la coadă aproape 36 de ore.

Această situație era creată și de modul irațional de arondare a cetățenilor la un anumit magazin, de unde puteau să-și cumpere alimentele raționalizate. Astfel, numărul persoanelor arondate pe unități de desfacere a produselor diferea foarte mult de la un sector la altul. De exemplu, în cartierul Balta Albă erau magazine alimentare la care fuseseră arondate 15 - 17 mii persoane, iar la magazinele din zona Colțea-Magheru numărul celor arondați varia între 700 - 1.500 persoane. În același timp, cantitățile de produse raționalizate care se distribuiau la populație difereau de la un sector la altul. La carne, de exemplu, în Sectorul 1 s-a distribuit 0,5 kg de familie, iar în celelalte sectoare, câte 0,5 kg pentru fiecare persoană. În plus, în unele cartiere bucureștene (și nu numai!) servirea populației se desfășura sub cerul liber, la geamurile unor magazine.

Deficitul de mărfuri favoriza **fenomenul speculei**. De exemplu, fostul primar al comunei Aricești-Prahova, ajuns în funcția de președinte al Cooperativei de Producție,

³⁵ A.N.R., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 85/1989, ff. 1 - 9.

Achiziție și Desfacere de Mărfuri (CPADM), patrona o veritabilă rețea de speculanți, alcătuită din gestionarii din subordine. Potrivit sesizărilor formulate de cetățeni, aceștia vindeau mărfurile deficitare cu suprapreț. De exemplu, cantitatea de orez primită de cooperativă a fost împărțită între gestionari și vândută cu prețul de 80 și chiar 100 de lei/kg. Sistemul era larg răspândit, situații similare fiind semnalate inclusiv la magazine din București: str. Ceaikovschi, nr. 9, șos. București-Măgurele, nr. 6 etc.

Chiar și atunci când cetățenii reușeau să-și procure produsele care lipseau în mod frecvent de pe piață, bucuria acestora era de scurtă durată. Adesea, calitatea acestor mărfuri era sub orice critică! Astfel, potrivit reclamațiilor sosite la redacția ziarului „România liberă”, Fabrica de Zahăr Podari - Craiova livrase pentru magazinele din Capitală o mare cantitate de zahăr plin de corpuri străine, nerafinat și umed, imposibil de consumat.

Calitatea necorespunzătoare era frecventă și pentru alte produse: televizoarele alb-negru, televizorul color 5602, încălțăminte din pânză cu talpă de cauciuc produsă de Uzinele Chimice Române, congelatorul „Arctic”, fabricat la Găești, dar și noul tip de frigider „Fram”, produs la Sadu-Gorj, radioreceptoarele „Solo 500”, fabricate la „Tehnoton”-Iași. Mari nemulțumiri stârnea și calitatea unor preparate din carne - salam, carne tocată, a uleiului de rapiță și soia, a conservelor de legume.

Lipsa presiunii la gaze, a căldurii și apei calde era sesizată întregii prese centrale și RTV, fără nici un rezultat concret, atât de cetățenii din București, cât și din întreaga țară. De asemenea, se reclama faptul că lipsesc din comerț o serie de produse de larg consum: lame de ras, pastă de ras, vopsea auto, mașini de tocat carne, capace de WC, ceasuri pentru buteliile de aragaz, tuburi catodice pentru televizoare, piese de schimb auto.

Dacă presiunea scăzută a gazelor crea mari dificultăți populației racordată la rețelele de gaz, nici cetățenii care foloseau butelii de aragaz nu o duceau mai bine. De exemplu, 446 de familii din satul Tântava, comuna Grădinari-Giurgiu, erau lipsite de posibilitatea de a-și găti mâncarea, fiindcă nu li se mai livrau butelii cu gaz.

Lipsurile semnalate de cetățeni în scrisorile lor către diversele organisme de presă sunt confirmate și de documentele întocmite de Securitate în vederea informării organelor de partid și de stat. Astfel, într-o „Notă privind aprovizionarea Capitalei cu unele produse agroalimentare în ziua de 19 decembrie 1989”, Inspectoratul de Securitate al Municipiului București scotea în evidență starea alarmantă a livrărilor către populația Capitalei:

1. „Livrările la produse agroalimentare la fondul pieței s-au situat sub nivelul planificat la:

- carne tăiată: din 383 tone, s-au livrat 133 tone (34,7%);
- preparate din carne: din 347 tone, s-au livrat 188 tone (54,1%);
- carne pentru preparate și semipreparate culinare: din 110 tone, s-au livrat 20 de tone (18,1%);
- brânzeturi: din 109 tone, s-au livrat 56 tone (51,3%);
- ouă: din 2.322 mii de bucăți, s-au livrat 1.477 mii bucăți (63,6%);
- legume: din 871 tone, s-au livrat 191 tone (21,9%);
- cartofi: din 1.258 tone, s-au livrat 342 tone (27,1%);

- fasole boabe: din 322 tone, s-au livrat 198 tone (61,4%);
- orez: din 129 tone, **nu s-a livrat nimic**.

2. De la începutul lunii decembrie până în prezent s-au acumulat restanțe de peste 4.871 tone de carne tăiată (66,9%), 3.104 tone preparate din carne (47%), 1.758 tone carne pentru preparate și semipreparate culinare (84,1%), 124 tone de unt (19,1%), 1.105 tone brânzeturi (53,3%), 20.780 mii bucăți ouă (47,1%), 12.958 tone legume (78,3%), 16.907 tone cartofi (70,7%), 5.348 tone fasole boabe (87,4%) și 944 tone fructe (23,2%)³⁶.

„Dacă-ar ști Ceaușescu...!”

Din vremuri imemorabile, oamenii simpli au considerat că stăpânirile sunt date de către Divinitate, astfel că regii erau creditați cu puteri taumatrice și cu o preocupare constantă pentru binele mulțimii. De exemplu, iobagii români din Transilvania credeau cu tărie că „drăguțu’ de împărat” vrea să le ușureze soarta, dar nu-l lasă grofii și nemeșii! La fel, țărani munteni și moldoveni mergeau la Vodă să-și afle dreptatea și protecția față de lăcomia boierilor, convinși că acesta este bun și drept, dar nu-i poate mereu ajuta căci nu știe ce se întâmplă sau nu-l lasă dregătorii! Aceste vechi credințe au supraviețuit și în socialism, cetățenii de rând fiind convinși că liderul suprem nu este informat despre stările de lucruri din țară, căci, altfel, ar lua măsuri drastice.

Din documentele de arhivă rezultă că însuși Nicolae Ceaușescu era la curent cu faptul că între cantitățile de mărfuri planificate spre vânzare și ceea ce putea cumpăra efectiv cetățeanul de rând există serioase discrepanțe. Sistemul „pieței negre”, rețelele de corupție care acaparaseră comerțul și impactul acestora asupra aprovizionării populației se pare că erau bine cunoscute de secretarul general al partidului, care, de exemplu, în ședința Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din ziua de 20 octombrie 1989, pleda în favoarea unor „măsuri serioase pentru buna organizare a aprovizionării”:

„În general, în Capitală, este proastă organizarea, începând de la ministerele industriei alimentare și comerțului, care nu s-au ocupat în mod corespunzător ca produsele care sunt repartizate pentru Capitală să poată fi desfăcute cum trebuie. Sistemul însuși de organizare a comerțului este necorespunzător în Capitală!

Acum am spus să se discute ca în cel mai scurt timp, în cursul acestei luni, să reorganizăm întreaga rețea, mai cu seamă în domeniul alimentară! În primul rând!

Spuneți, tovarăși! Aveți ceva de spus, de propus?

Nimic? (...)

Cele mai multe probleme le-am avut în Capitală, deși anul acesta, lunar, Capitala a primit 21.000 - 22.000 de tone de carne și produse din carne și, practic, trebuia să aibă o aprovizionare excelentă.

Și Capitala, și industria alimentară, și comerțul interior, au lucrat foarte prost! Nu numai prost! Au încurajat de fapt specula, au încurajat furtul, prin felul în care au condus

³⁶ „Amorsarea” Revoluției..., p. 391.

sectorul acesta de activitate. Inclusiv Ministerul Agriculturii are o răspundere foarte mare în această privință!

Noi avem, de exemplu, pentru carnea de porc un Trust special pentru Capitală. Acum, când am făcut controlul, inclusiv cu Ministerul de Interne, care și ei au dormit și unii din miliție - încă nu i-au descoperit, **cred că au fost părtași la tot ceea ce s-a întâmplat** (subl. ns. F.B.) - s-a constatat că nu au livrat în Capitală și, pe baza unor ordine date de la Comerț, de la Industria alimentară și de la Agricultură, au trimis în toată țara, deși, conform legii, ei nu trebuiau să livreze porcii decât în Capitală³⁷.

Concluzia lui Ceaușescu era una singură:

„Trebuie să punem ordine și disciplină!”.

În acest sens, Nicolae Ceaușescu preconiza o altă repartizare a magazinelor pe sectoare, o mărire a centrelor de desfacere, „o raionare a însăși aprovizionării”, întrucât „cantitatea de carne, care depășește practic de două ori normele de consum, este mai mult decât suficientă să asigurăm aprovizionarea”.

„Vârful de lance” al măsurilor de remediere a crizei alimentare trebuia îndreptat împotriva celor care încălcau „legile și hotărârile de partid”. În acest sens, Ceaușescu cerea luarea de măsuri „de a nu admite în nici un fel nici o altă destinație produselor, de a fi necruțători față de speculanți, față de oricine ar fi, pornind de la faptul că specula, furtul constituie acțiuni contrarevoluționare și că în toată lumea ele sunt foarte aspru pedepsite!

Voi reaminti numai ce s-a întâmplat la «Casa Albă», când înșiși consilierii lui Reagan, când au fost prinși pentru furt, toți au fost trimiși în judecată și condamnați!

Nicăieri în lume nu se poate și nu se închid ochii, cum au făcut organele noastre de miliție, de justiție, de stat, că au închis ochii și au încurajat acest lucru! Chiar ieri, un tovarăș spunea: «dacă... ,știți, era un tovarăș foarte bun!».

Ce tovarăș bun? În momentul în care fură, nu a fost un tovarăș bun și nu poate fi considerat că a fost bun! Nimeni, cine fură, nu poate fi considerat că a fost bun! A fost fățarnic, a ascuns și a ajuns în situația aceasta! Este necesar și să adoptăm o poziție foarte fermă în această privință!³⁸.

Vocea liderului suprem răsuna, însă, în pustiu. Mecanismele de funcționare a regimului se gripaseră complet și nici un remediu nu părea să mai funcționeze. „Zi ca el și fă ca tine!” părea să fie deviza activiștilor de partid și a funcționarilor, de la nivel central și până în ultima comună a țării.

O lună mai târziu de la amintita ședință, în județele Iași, Botoșani și Vaslui se aflau încă pe câmp „mari cantități de porumb depozitat în glugi, supus degradării”. În zonele respective nu fusese recoltată nici „sfecla de zahăr de mari suprafețe”, după cum informau cititorii ziarului „Scânțea”.

De asemenea, în sectorul zootehnic al C.A.P. Broșteni - Mehedinți nu fusese asigurată hrana pentru animale și „nici cu adăposturile nu stau bine”. De altfel, la respectivul C.A.P. se înregistrau de ani de zile mortalități mari în rândul animalelor, dar nici nu era de mirare, din moment ce, în noiembrie 1989, îngrijitorii nu-și primiseră retribuția de 4 luni.

³⁷ A.N.R., fond C.C. al P.C.R., Secția Cancelarie, dosar nr. 66/1989, f. 12.

³⁸ *Ibidem*, f. 13.

Revoluția - un epilog îndelung așteptat

Așadar, în perioada premergătoare izbucnirii revoluției, populația României încetase de mult timp să mai creadă în sloganele repetate cu obstinție pe toate canalele de propagandă. Oamenii de rând își dezvoltaseră rețele alternative de aprovizionare cu produse deficitare, se creaseră canale confidentiale prin care mai toate restricțiile puteau fi evitate, „controalele pe linie de partid și de stat” deveniseră simple ficțiuni, transformându-se în adevărate ritualuri ale puterii, lipsite de orice eficiență practică, fiind simple ocazii pentru oferirea și acceptarea șpăgilor în schimbul unor rapoarte favorabile pentru „conducerea superioară”.

Neglijența și dezinteresul în muncă, furtul din întreprinderile industriale și din agricultură, livrarea de produse cu grave deficiențe, dezinteresul față de proprietatea obștească, condiționarea îndeplinirii atribuțiilor de serviciu de oferirea unor „atenții” au reprezentat tot atâtea reacții cvasi-cotidiene de răspuns în fața sistemului opresiv și insensibil față de nevoile reale resimțite de populație. Din nefericire, toate aceste „mecanisme” de rezistență și supraviețuire au fost translatate în noul regim politic de după 1990 și au reprezentat premise esențiale pentru prăbușirea economică a României și pentru generalizarea fenomenului corupției în rândul autorităților civile, militare și chiar religioase.

Mărturiile consemnate în documentele vremii indică fără greș, în opinia noastră, că evenimentele din decembrie 1989 nu au fost întâmplătoare, nu au fost rodul exclusiv al unor jocuri de putere și al unor conspirații³⁹, ci au avut rădăcini adânci în evoluția sistemului politic controlat de Nicolae Ceaușescu și apropiații săi.

Evoluțiile societății românești ante și post-decembriste ne duc la gândul la un episod consemnat de poetul și omul politic Octavian Goga. Acesta, aflat la Chișinău, „în primele zile de clocot de după realipirea Basarabiei”, remarcă în oraș „un haos cu adevărat pitoresc”. Într-o discuție cu un medic francez venit în inspecție sanitară la diviziile dintre Prut și Nistru, întrebându-se de unde, cum și când „vor ieși energiile de conducere ale sbuciumatei provincii”, Goga a primit un răspuns memorabil:

„Pân’atunci e mustul care fierbe. Toate revoluțiile, oricât de creatoare, au o perioadă de elaborare. Vă spune acest adevăr consacrat un om ai cărui înaintași au fost de patru ori pe baricade în ultima sută de ani. E mai lungă sau mai scurtă, după cum societatea a fost mai curând ori mai târziu fecundată de ideea biruitoare. E, cu alte cuvinte, procesul normal de procreație care trebuie să-și facă cursul ca în toate domeniile vieții organice”⁴⁰.

După cinci ani de la Marea Unire, rememorând episodul, Octavian Goga concluziona:

³⁹ „Căderea regimului Ceaușescu nu a fost cauzată de vreo conspirație sau de o lovitură de stat, ceea ce nu înseamnă, însă, că anumiți indivizi nu ar putea fi socotiți conspiratori în măsura în care au fost gata «să-și însușească» revoluția, pregătindu-se dinainte pentru un asemenea rol, dacă se ivea ocazia. Au existat, astfel, numeroase grupări românești capabile să judece cumpănit din punct de vedere politic și să ridice problema succesiunii la putere a celor doi soți Ceaușescu, pe măsură ce regimurile comuniste cădeau în 1989” - Stephen Fischer-Galați, *op. cit.*, p. 237.

⁴⁰ Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, în „Țara noastră”, anul IV, nr. 11, 18 martie 1923, p. 338.

„Suntem generația sacrificată, care nu poate avea altă consolare decât ideea că a făcut din jertfa ei puntea de trecere între trecut și viitor. Fericiți cei de mâine. Ei, din mustul ce fierbe astăzi, vor putea gusta vinul pur, după ce fermentația a încetat, unda s-a limpezit și drojdiile, vai, drojdiile s-au coborât la fund...”.

Nouă, astăzi, la 30 de ani după revoluția din decembrie 1989, nu ne rămâne decât speranța că, în curând, mustul societății românești va înceta să fiarbă!